

Roskilde Stænder.

Af Magister *Hans Jensen*.

III. Den første Stænderforsamling 1835—36.

Gennem den kgl. Kommissarius A. S. Ørsted blev der forelagt den første Stænderforsamling ikke mindre end 25 Lovudkast. Herved fremtraadte Regeringens Vilje til at vise den nye Folkerepræsentation sit oprigtige Ønske om at komme Tidens Reformtrang i Møde. Det allerførst forelagte Udkast, om at beskytte Kunstnere mod Eftergørelse af deres Værker, greb ganske vist ikke dybt ind i Samfundsforholdene, og det gjorde heller ikke Nr. 2, der drejede sig om en endnu mere speciel Sag: Diætpenge og Befordring for Sættedommere. Regeringens mange Udkast (ikke Forslag, da Stænderne jo kun skulde give Raad om dem) tog ganske naturlig for største Delen Sigte paa Spørgsmaal af mere speciel Art, men for nogle Vedkommende dog ogsaa paa betydelige Samfundsspørgsmaal. — Hertil kom saa et frodigt Initiativ, der udfoldedes af Forsamlingen selv, og hvorved ligeledes mange baade smaa og store Spørgsmaal blev fremdraget. Det skete delvis efter Andragender, der indkom til Forsamlingen ude fra Befolkningen som Udtryk for det, man ventede og ønskede sig af disse den nyere Tids første Folkerepræsentanter i Danmark.

Stænderne overfor Kongen.

I Stænderforsamlingens første Møde blev det enstemmig besluttet at overrække Kongen en Takadresse; til at udarbejde den nedsattes et Udvalg paa tre Medlemmer; en af disse, Biskop Mynster, forfattede Ordlyden, som blev vedtaget i Udvalget og billiget af Forsamlingen. Den 4. Oktober kunde Adressen overrækkes Kongen. Den takkede ham varmt for

den store Gave, han ganske frivillig, af egen Attraa, havde givet sit Folk i Stænderforfatningen, og tilføjede disse Ord:

„Folket kunde ikke attraa end den mindste Forandring i den Regeringens Form, som i Aarhundreder har været Danmarks Lykke; det véd Magten intetsteds sikrede end i Deres Majestæts retfærdige, faderlige og faste Haand. Men vel maatte det glædes ved fra Deres Majestæt selv at skænkes en Lejlighed til frit at udtale sig om de Genstande, som fører til det almene Vel, at kunne fremlægge sine Ønsker til Deres Majestæts allerhøjeste Prøvelse og Bedømmelse. Det er Folkets Lykke og Stolthed, at det kan sige, at *Danmarks Hjerte slaar i Deres Majestæts Bryst*. Derfor er den Samklang mellem Fyrste og Folk, at Deres Majestæts Vilje saa ideligen endog forekommer Folkets Ønske, at hvad der dunkelt rører sig i Folket, det udgaar fra Tronen i klart udviklede Tanker, det er Herskerens Vilje og Befaling ofte endnu, før det er Folkets Ytring.”

Her var rettet en overordentlig varm Hyldest ikke blot til Kongen personlig, men ogsaa til selve den enevældige Regeringsform, og intet Under var det, at Adressen fremkaldte Forargelse hos den Presse i København, der allerede havde begyndt at drive „liberal” Opposition mod Regeringen; ikke mindst de ovenfor fremhævede Ord om Danmarks Hjerte i Kongens Bryst vakte Anstød. Man erklærede, at Takadressen havde „nævnt Folket og omtalt det paa en Maade, der maatte jage Blodet i Kinderne paa enhver dansk Mand”. Det var dog nok at overdrive, og der var netop i Anledning af Stænderindretningen nogen Grund til at takke Kongen for Forekommenhed overfor Folkeønsker.

Forsamlingen viste, at den paa sin Side meget vel var istand til at optræde med Værdighed og Mod overfor et Kongeønske.

I Januar blev der forelagt den et Udkast til nærmere, det vil sige: snævrere, Bestemmelse af Trykkefrihedens Grænser. Frederik VI var blevet mere og mere fornærmet over det Sprog, Oppositionspressen førte, en Retssag mod det liberale Ugeblad „Fædrelandet” havde formentlig vist et „Hul” i Trykkefrihedslovgivningen, og trods en stærk Bevægelse, der havde rejst sig mellem københavnske Borgere til Værn for den truede Trykkefrihed, skulde dette „Hul” efter Kongens

udtrykkelige Vilje nu stoppes. Hertil skulde navnlig tjene en Regel om, at alene „Mangel af pligtskyldig Opmærksomhed” i et Blads Omtale af Statssager skulde kunne medføre høje Pengebøder for vedkommende Skribent.

Med 55 Stemmer mod 2 udtalte Forsamlingen overfor dette Udkast som sin Overbevisning, „at den, skønt den maatte beklage og misbillige saadanne Forseelser af Pressen, som det forelagte Lovudkast gik ud paa at modarbejde, dog ikke ansaa det for ønskeligt, at der for Tiden gaves skarpere Straffebestemmelser for slige Misbrug”. Det udvikledes nærmere, at den bestaaende Lovgivning indeholdt et tilstrækkeligt Værn mod betydeligere Misbrug af Trykkefriheden. Hvad derimod de mindre betydelige Misbrug angik, der ikke havde deres Rod i en forbryderisk Vilje, men aabenbarede sig i tvetydig Skrivemaade, Uvidenhed, Overmod eller Bitterhed, da troede Forsamlingen at kunne udtale den glædelige Overbevisning, at Kongens Regering, paa hvis faderlige Omsorg Folket hver Dag modtog nye Beviser, havde en saa fast Grundvold i Undersaatternes Troskab og Hengivenhed, at den maatte anses langt ophøjet over saadanne Misbrug af Trykkefriheden, der ikke hørte ind under Straffebestemmelserne i den allerede gældende Lovgivning.

Stænderforsamlingen traadte her kraftigt og utvetydigt ind for den Frihed til at ytre sine Meninger, der allerede under Enevælden var anerkendt som lovlig Ret for det danske Folk. Viborg Stænder stillede sig senere paa det samme Standpunkt, men alligevel udstedte Regeringen en Plakat med den nye Indskrænkning i Trykkefriheden, som begge Stænderforsamlinger havde fraraadet.

Spørgsmaalene om Stændernes Offentlighed og om Statsfinanserne.

Egentlig kun eet Spørgsmaal af rent politisk Natur blev rejst af den første Stænderforsamling selv overfor Regeringen. Det var et Krav om Offentlighed i Stændernes Forhandlinger, som efter de givne Bestemmelser blot kom til Vælgerens Kundskab gennem en Stændertidende, der endda kun opførte de Talere, der tillige var Forslagsstillere. Her var et Punkt, hvor man straks stillede Fordring om at faa mere, end

der var indrømmet i Stænderanordningerne. Det skete med stort Flertal, men ikke enstemmigt. En Modsætning mellem „konservative” og „liberale” traadte her frem som et Forvarsel om haardere og mere betydningsfulde Kampe i kommende Aar. Det var i sig selv ikke noget stort Spørgsmaal, om der kunde være Tilhørere og private Referenter tilstede i Stændernes Mødesal, men der var dog indkommet Adresser med Andragende herom baade fra København — med over 1200 Underskrifter — og fra flere Provinsbyer. Københavns Amts mest fremragende Repræsentant, Joh. Chr. Drewsen, viste under denne Sags Behandling, hvor stærkt han var grebet af Tidens nye politiske Retning. Han hævdede med Veltalenhed og Overbevisning, at „Almenaand uden Offentlighed” ikke var tænkelig, mens Grevenkop-Castenskjold fra St. Frederikslund udtalte sin Frygt for de „Døgnbladsskribenter”, som maatte tænkes at ville møde op ved Forhandlingerne, hvis de blev offentlige.

Overfor Forsamlingens udtalte Ønske herom — som iøvrigt ikke blev tiltraadt af Viborg Stænder — gjorde Regeringen kun den enkelte Indrømmelse, at alle Taleres Navne fremtidig maatte nævnes i Stændertidende.

Der var altsaa allerede 1835 i Danmark en Art af politisk Liberalisme, fremkaldt pludselig ved Stænderanordningerne, uden at Jordbunden tidligere i nogen Maade synes at have været beredt for den. Men den tog endnu ikke noget vidt Sigte; den ytrede sig i det væsentlige som en Skatteborgerbevægelse med skarp Front mod Enevældens Finansstyrelse. Dens Arnested var København; dens Fører var Algren-Ussing, ejendommeligt nok en Embedsmand i det kongelige danske Kancelli, og han blev ogsaa dens Hovedtalsmand i Roskilde Stænder.

Kort før Stændernes Sammentræden havde Regeringen offentliggjort for første Gang en Oversigt over Statens økonomiske Stilling; den viste en Statsgæld paa 300 Millioner Kroner, aarlige Udgifter (med en lille Underbalance i Forhold til Indtægterne) paa omtrent 28 Millioner. Meget medgik til Forrentning af en saa stor Statsgæld, og den hele Tilstand syntes kun lidet tilfredsstillende. I Kritiken var man naturligvis tilbøjelig til at overse de Vanskeligheder, Regeringen

havde haft at kæmpe med, idet den 1814 afsluttede Krig var blevet fulgt af en økonomisk Krise, som stærkt havde svækket Statens Indtægter. Men da Forholdene for Erhvervslivet nu var blevet bedre, var det selvfølgelig blevet en taknemmelig Opgave at kræve ogsaa Finansernes Forbedring.

„Finanssagen” droges i den første Stænderforsamling frem ved Forslag af ikke mindre end fire Medlemmer: Tutein, Haagen, Knudtzon og Algren-Ussing. Af disse var de tre Københavnere, medens Tutein talte for det betrængte Landbrug, der ikke kunde taale flere Skatter, hvorfor den eneste Vej til bedre Finanser var Besparelser. Det vigtigste og mest udførlige Indlæg kom fra Algren-Ussing, der gennemheglede — kan man godt sige — den hele Finansstyrelse. Han fremsatte endog den Tanke, at Statsgældens Styrelse skulde gaa helt ud af Regeringens Haand og overdrages et Slags Nationalrepræsentantskab; men det var et Attentat paa den kongelige Enevælde, som Forsamlingens Flertal ikke vilde gaa med til.

De Hovedpunkter, som Forsamlingens Beslutning i denne Sag gik ud paa, var følgende: Kongen anmodedes for det første om at tage de mest energiske Forholdsregler til ved Besparelser at formindske Statens aarlige Udgifter; for det andet opfordredes han til at nedsætte en ikke udelukkende af Embedsmænd bestaaende Kommission, som skulde undersøge Finansernes og Statsgældens Tilstand og paapege Midler til at tilvejebringe Ligevægt i Budgettet samt udarbejde en Plan, der kunde lægges til Grund for Statens aarlige Husholdning og Gældens Afbetaling, og for det tredje bad Forsamlingen Kongen om, at Regnskaberne over samtlige Indtægter og Udgifter saavel for Aaret 1835 som herefter maatte blive bekendtgjort ved Trykken. Det første og tredje Punkt vedtoges enstemmig af Forsamlingen, hvorimod det andet havde en enkelt Stemme imod sig. Enighed om at kræve Statsudgifterne nedsat var der altid i Roskilde Stænderforsamling.

Det er interessant at se, hvilke Omraader man dengang ansaa for egnede til „Nedskæring”. Det var: Hær og Flaade (et Omraade, hvor altsaa Besparelseslysten ikke er ny i Danmark), Diplomatiets, Kolonierne (man foreslog at sælge Trankebar), de mange Statsunderstøttelser i Form af Gratia-ier og Pensioner, endelig ogsaa — den kongelige Civilliste.

Paa det sidstnævnte kildne Punkt maatte Ordene vælges med Omhu, men med al Anerkendelse af den personlige „Simpelhed” hos Kongehuset lykkedes det dog under Paaberaabelse af „Hjertets tillidsfulde Sprog” særdeles tydeligt at faa udtalt Ønsket om Besparelser ogsaa i Hofhusholdningen.

Der blev ogsaa for de følgende Stænderforsamlinger Anledning til at fremsætte disse Ønsker om Finansreform og Besparelser; de var ikke saa lette at faa gennemført.

Den nye Kommunalordning for Købstæderne.

• Med hvor megen Ængstelse og Uvilje den enevældige Regering end saa paa den nye politiske Bevægelse, som var brudt frem efter Stænderanordningerne, vilde den dog paa det kommunale Omraade gøre et andet afgørende Skridt i Retning af at kalde Folket til Deltagelse i offentlige Anliggender.

Et meget betydningsfuldt Udkast blev forelagt de første Stænderforsamlinger angaaende Ændringer i „Købstædernes økonomiske Bestyrelse”. Det gik ud paa at udvide det kommunale Selvstyre i Danmarks Købstæder paa en saadan Maade, at det i Virkeligheden blev noget helt nyt, der blev grundlagt. Senere, bebudedes det, vilde fremkomme tilsvarende Udkast for Hovedstaden og Landkommunerne.

Der skulde efter det nævnte Udkast være fuld Frihed for Borgerne ved Valget af de kommunale Repræsentanter, medens de hidtil havde været bundet til at vælge mellem dem, Magistraten foreslog. Valgene skulde gælde for et vist Aaremaal, ikke som hidtil saa længe det behagede de valgte at fastholde deres Hverv. Valgretten skulde udøves af Næringsdrivende og Grundejere, der vilde tage Borgerbrev (efter den endelige Anordning skulde Grundejerne tillige opfylde visse økonomiske Betingelser). Byraadenes Indflydelse blev meget udvidet og skulde modsat tidligere omfatte alle Sider af det kommunale Liv, men der bevaredes i hver Købstad en kongevalgt Magistrat eller i det mindste en Byfoged, der under bestandig Samvirken med Byraadet fik den egentlige Ledelse af de kommunale Sager. Tilsynet ovenfra skulde ikke blot føres af det kgl. danske Kancelli, men Amtmanden, der

hidtil havde staaet overfor Købstæderne som en grumme mægtig Mand, skulde bevare noget af denne Magt.

Udkastet som Helhed hilstes med Glæde af Stænderforsamlingen, der til dets Undersøgelse nedsatte et Udvalg, bestaaende af blandt andre Farver Svane, det roskildensiske Medlem, samt den i Roskilde fødte, men i København boende og valgte Professor P. G. Bang.

Under Debatten om Udvalgets Betænkning erklærede den sidste i en meget kraftig Tale, at „ingen Indretning i den danske Statsbestyrelse har været saa nedtrykkende for Almenaanden, ingen mere lammende for Tidsaandens Udvikling end den Umyndighedstilstand, hvori Kommunerne har været holdt“. Det var, mente Bang, især Amtmanden, der havde umyndiggjort Købstadkommunerne, og derfor burde han ikke vedblive at have en væsentlig Magt. Til dette Standpunkt sluttede Forsamlingens Flertal sig, og Amtmandens Myndighed blev et af de Punkter, hvor Stænderne stillede Ændringsforslag til Regeringen. I det hele udtalte man sig for at give Byraadene en langt stærkere Stilling overfor de kongevalgte Embedsmænd. Viborg Stænder udtalte senere ganske det samme Ønske, som kun med stor Indskrænkning blev imødekommet ved Lovens endelige Affattelse. Dog begrænsedes Amtmandens Magt: han skulde træffe Afgørelse, naar Magistrat og Byraad var uenige, men ellers blev han nærmest kun et Medlem mellem Bestyrelsen og Kancelliet. Der blev folkevalgte Raadmænd, men intet Sted som Flertal i Magistraten, hvor det altid var Byfogden og andre kongevalgte Embedsmænd, der skulde have det afgørende Ord.

Økonomiske Principspørgsmaal.

Det var ellers ikke Købstæderne, hvis Anliggender i særlig Grad kom til at beskæftige Forsamlingen og vakte dens Interesse. Herved spillede det naturligvis sin Rolle, at Forsamlingen saa overvejende bestod af Landborepræsentanter, men tillige gik de Krav, der blev stillet gennem Adresser fra Købstæderne, meget stærkt imod Tidens almindelige Tankegang i nationaløkonomisk Henseende.

Det falder ind mellem andet som et lille betegnende, omend specielt Træk, at der fra Frederikssund blev andraget om

Forlængelse af den Frist, som ved en nylig givet Lov var fastsat for Afskaffelse af Straatagene i de danske Provinsbyer, et Andragende, der blev enstemmig afvist af Forsamlingen.

Ellers drejede Købstadklagerne sig om, at Landhaandværkerne gik Byhaandværkerne i Næringen paa ulovlig Maade, og her berørtes et stort Principspørgsmaal, nemlig det om Lavsvæsenet og overhovedet om Regulering og Beskyttelse af Næringslivet. Efter Drewsens Beskrivelse i et Brev skyldte Latteren op imod Kancelliraad Hempel fra Odense, da denne fremlagde et udførligt og vidtløftigt Forslag om at komme de klagende Haandværkere imøde. Drewsen havde selv. Ordet i denne Sag; han erklærede kun at finde „Egoisme i Andragendet og det i sin jammerligste Skikkelse”. Købstadfolkene kunde ikke engang fremtvinge, at der blev nedsat et Udvalg, og Forslaget blev saaledes fuldstændig afvist.

Over Drewsens egen Optræden i en beslægtet Sag faldt der et Skær af „Egoisme”, omend muligvis ikke af den „jammerligste” Art.

Mellem de mest betydningsfulde Udkast fra Regeringen var et om en ny Toldlov. Det var afgjort frihandelsvenligt og gik et yderligere Skridt i samme Retning som den for Frihandelssystemet i Danmark grundlæggende Toldforordning af 1797. Drewsen protesterede imod, at Danmark skulde være en Prøveklud for Ophævelse af Industribeskyttelse. Han var jo selv Papirfabrikant. Et Punkt af særlig Interesse for ham var derfor ogsaa Forbud mod Udførsel af Klude. Forsamlingens Flertal var derimod stemt for Frihandel ligesom Regeringen, men betegnende nok var dog Landbrugsinteresserne saa stærke, at der foresloges Bevarelse af en Korntold, medels Regeringen havde villet give Kornindførslen helt fri.

Behandlingen af hele denne højst vigtige Sag var overordentlig grundig, og den kgl. Kommissarius havde herunder en Embedsmand fra Kommercekollegiet („Handelsministeriet”) som særlig sagkyndig Medhjælper. Den nye Toldlov udkom 1. Maj 1838.

Forsamlingen vedtog et af Algren-Ussing stillet Forslag om, at der burde oprettes Realskoler i Købstæderne. Man vilde gerne fremme Handel og Industri gennem Oplysning og Uddannelse; men nødig gennem Beskyttelse. Naar 15 Møllere

gennem en af Københavns Amts Repræsentanter, Niels Thomsen, androg om, at der for Næringens Skyld ikke maatte blive udstedt Bevillinger til flere nye Møllere i deres Egn, blev dette Andragende forkastet med alle Stemmer mod een, der formodentlig har været Niels Thomsens. I et Spørgsmaal som dette kunde man fra alle Sider samles om den rent principielle Bedømmelse; her gjaldt det jo hverken Købstads- eller Landbrugsinteresser.

Stændernes Forhandlinger paa disse Omraader giver et stærkt Vidnesbyrd om, hvorledes Liberalismen i nationaløkonomisk Forstand er betydelig ældre her i Landet end den politiske Liberalisme; Tanken om et frit økonomisk Liv var grundfæstet i den almindelige Bevidsthed paa et Tidspunkt, da Tanken om en fri Forfatning endnu var i sin allerførste Vorden.

Vi faar fremdeles — ligesom ved Finanssagen — et Indtryk af, hvorledes det politisk-parlamentariske Liv her i Landet fra allerførste Færd beskæftiger sig med Spørgsmaal, der endnu fremtræder som aktuelle i dansk Politik.

Landboforholdene.

Landboforhold langt mere end Købstadforhold optog Stænderforsamlingens Opmærksomhed, og det hang ikke blot sammen med, at Danmark dengang mere overvejende end nu var et Landbrugsland, men ogsaa med, at det sociale Spørgsmaal dengang endnu var et Bondespørgsmaal.

Regeringen forelagde et vigtigt Udkast vedrørende de sociale Landboforhold, nemlig om en Reform i Godsejeres og Fæsteres indbyrdes Rettigheder.

Dets egentlige Ophavsmand sad i selve Stænderforsamlingen. Det var P. A. Tutein, et af de yngste Medlemmer af Godsejerstanden. Han var født i København 1797 som Søn af en af Hovedstadens store Forretningsmænd paa den Tid, F. J. Tutein. Efter en baade juridisk og landøkonomisk Uddannelse havde han 1821 købt Marienborg paa Møen. Han var som Godsejer dygtig og ivrig for Fremskridt i Landbruget, hensynsløs overfor landlige Traditioner, men tillige i meget høj Grad udstyret med Forretningsmandens Sans for, at Landbrug først og fremmest var noget, der skulde betale sig.

Han følte under sine Bestræbelser Fæstevæsenet som en stor Hindring, fordi det saa stærkt begrænsede hans Magt over Bondejorden, og gjorde sig derfor offentligt til Talsmand for den Tanke, at Landboforholdene burde reformeres i Retning af fuld Frihed i Jordbesiddelsen og herigennem ogsaa fri Raadighed for Godsejerne over deres Fæstegods. I Virkeligheden talte han her ud fra Tidens ledende økonomiske Idéer, og hans Ideal svarede til det, som Drewsen havde forfægtet indenfor Landhusholdningsselskabet i Tyverne. Imidlertid var der foreløbig ingen Udsigt til, at Regeringen vilde lade disse Tanker blive virkeliggjort, og dette har Tutein meget vel forstaaet. Da han nogen Tid før Stænderforsamlingens Aabning havde indsendt et Forslag om en Reform i Forholdet mellem Godsejer og Fæster, drejede det sig derfor kun om temmelig moderate Foranstaltninger for i visse Tilfælde at give Godsejeren mere Hold paa Fæsteren og større Sikkerhed for de Afgifter, der skulde betales. Forslaget var blevet overvejet i en Kommission, og derefter kunde A. S. Ørsted forelægge Udkastet til en Forordning, som byggede paa dette Grundlag.

Det nye, der skulde indføres, var blandt andet nærmere Regler for de Tilfælde, hvori Fæstet kunde forbrydes ved Forsømmelighed fra Fæsternes Side, Udvidelse af den Udpantningsret, Godsejeren hidtil havde haft overfor Fæsterens Skatter (som Godsejeren stod inde for), til ogsaa at gælde Afløsningspenge for Hoveri, endvidere Tilladelse til ved Fæstets Overtagelse at aftale en bestemt Driftsplan, som Fæsteren under Mulktstraf skulde være forpligtet til at følge. Det sidste kunde synes en farlig Trusel mod Bondebedrifternes Selvstændighed, men det ansaas efter de bestaaende Love for givet, at en tiltrædende Fæster kunde forpligte sig til at følge en Driftsplan under Straf af Fæstets Forbrydelse. De nye Regler var overhovedet næppe mere haarde mod Bondestanden end de gamle, som imidlertid ikke blev anvendt i deres fulde Udstrækning. Christian V's danske Lov sætter efter sin Ordlyd ubønhørlig den Fæstebonde paa Porten, der ikke til Punkt og Prikke vilde opfylde sine Forpligtelser. I Virkeligheden gik det ikke saa let for en Godsejer med at blive en forsømmelig Fæster kvit. Rettergangen var lang og Domstolene lemfældige overfor Bonden. Ved Indførelse af nye, mere ind-

gaaende Regler paa dette Omraade maatte man derimod regne med deres Overholdelse. Alt i alt kunde det forelagte Udkast synes at vende en Brod mod Bondestanden, fordi det uden at ændre noget principielt i Fæsteforholdet saa stærkt vilde sikre Godsejerens Ret, saa stærkt fremhæve Fæstebondens Pligt.

Det af Forsamlingen i denne Sag nedsatte Udvalg paa 7 Medlemmer delte sig i den Betænkning, de afgav, i et Flertal paa 4 og et Mindretal paa 3.

Flertallet fraraadede, at Udkastet blev Lov, og protesterede mod de Tanker, som de fandt gemt i det: at Bønderne ikke var istand til „at beregne deres egen Fordel”, og at Fæstebondeklassen ligefrem skulde være „en ved Daarskab og Laster fordærvet Del af Landbostanden”. En Hovedbetragtning for Flertallet var denne: „Man bør overhovedet ikke give hele Fæsteforholdet Sanktion ved at give nye Regler til dets Betryggelse, da det dog er et Forhold, der bør forsvinde, hvis Agerdyrkningen i Danmark skal gaa fremad.” Det vilde ikke være godt nu at „alarmere Fæsterklassen” ved nye Bestemmelser, der i en streng Herres Haand kunde bruges til „at forspilde ham den af ham paa Livstid tilfæstede Grundbesiddelse”.

Mindretallet derimod anbefalede Udkastet som gavnligt og retfærdigt, et Fremskridt fra raadende Usikkerhed til større Bestemthed i Lovgivningen, men vilde dog ikke mene, at Bestemmelsen om den tvungne Driftsplan for Fæsteren burde opretholdes.

Under de paafølgende Forhandlinger optraadte Algren-Ussing og J. C. Drewsen med Iver som Udkastets Angribere, Tutein som dets mest lidenskabelige Forsvarer. Tutein stod i denne Sag som sine Standsfællers Fører, men to Godsejere indtog dog det modsatte Standpunkt: F. A. Holstein-Holsteinborg og Juel-Hverringe. Disse to adelige Lensbesiddere, der begge i deres private Færd havde vist sig som fremragende Bondevenner, protesterede begge mod Udkastet fra mest filantropiske Synspunkter. Gennem deres Ord lød Tonen fra de store Landboreformers Tid ind i en Forhandling, hvori ellers en helt anden Tidsaand fandt Udtryk.

„Samtlige Forsamlingens Medlemmer af Bondestanden er-

klærede sig imod Udkastet og tiltraadte Komitéens principale Indstilling" — det er den korte, tørre Bemærkning i Stænder-tidenden om de 9 Bondedeputeredes Optræden under denne Forhandling. De har umiddelbart efter en stor Tale af Drewsen tilkendegivet deres Stilling, men uden at bruge mange Ord. Skyhed og Ængstelse for at tale prægede Bønderne i Roskilde Stænder, men de havde deres Mening og Vilje, og de vilde stille sig som en Mur bag den, der antog sig deres Stands Sag.

Drewsen har i Breve til sin Ven Jonas Collin skildret, hvorledes Retsforholdet mellem Godsejer og Fæster er en Sag, der spænder hver Nerve i ham, og som han drømmer og taler om i Søvn. Debatterne om den varer til 11 og 12 om Natten, indtil de endelig slutter med „det store Slag", Afstemningen, der finder Sted under den mest levende Bevægelse: „Aldrig har denne Forsamling staaet i saa skærende Kontrast med lige mange Stemmer paa begge Sider", og „vel blev Debatterne ogsaa denne Gang *aldeles* indenfor Anstændigheds Grænser, men Gemytterne har dog aldrig været saa oprørte som denne Gang, og da Afstemningen begyndte, herskede i Sandhed en Slags Højtidelighed". Godsejerne brugte alle Midler til at tiltvinge sig Flertal, „ja, selv Taarer sparedes ikke i Forsamlingen, thi da Tutein, der talte og talte godt, sluttede, græd han". Men trods alt kunde man bevare „den fuldkomneste Orden og Værdighed".

Godsejerne sejrede ved Afstemningen; med 37 Stemmer mod 31 vedtoges en Indstilling om at lade Udkastet — med nogle Ændringer — blive Lov.

Den kgl. Kommissarius havde undret sig højlig over de stærke Lidenskaber, som denne Sag havde opvakt, og som han slet ikke forstod Grunden til. Der var dog, syntes han, af Regeringen blevet gjort alt for ikke at krænke nogens Ret. P. G. Bang saa her dybere end A. S. Ørsted. Han fastslog, at de stridende Parter begge vilde Fæstevæsenets Afskaffelse, men paa forskellig Maade, den ene ved at overlade Fæstejorden til Godsejerne, den anden ved at overlade den til Bønderne. Bang havde Ret: Tutein og hans Standsfæller sigtede videre end til det, de ved denne Lejlighed kunde naa, og deres Modstandere ligeledes. Det hele drejede sig om mere end

lidt større eller mindre Sikkerhed for Godsejernes Ret over Fæstegodset. Der var her sket Begyndelsen til en Kamp om en væsentlig Del af Landets Jord mellem de to gamle Klasser indenfor dansk Landbrug: Herremænd og Bønder, hvis modstridende Interesser der ofte før var blevet kæmpet om, men nu for første Gang, idet de begge stod direkte overfor hinanden under parlamentariske Former.

I Roskilde Stændertidende fylder disse Forhandlinger 263 Spalter, i Viborg-Tidende de tilsvarende kun 70! I Jylland var Fæstevæsenet ikke nær saa udbredt som paa Øerne, og de Spørgsmaal, der vedrørte det, det vil sige de vigtigste sociale Landbospørgsmaal, vakte derfor langt den største Interesse og Kamp i Roskilde Stænder og skulde herfra faa deres vidtrækkende politiske Betydning.

Den 9. Marts 1838 udstedtes den nye Forordning om Retsforholdet mellem Godsejer og Fæster. Den kom næppe til at medføre Undertrykkelse, men fik gavnlig Betydning paa i hvert Fald eet væsentligt Punkt, nemlig med Hensyn til Hoveriets Afløsning. Dels paa Grund af en ved opadgaaende Konjunkturer bevirket større Pengerigelighed, men dels ogsaa fordi der nu gennem Udpantningsret var givet Godsejerne større Sikkerhed for de aarlige Afløsningssummer, kom der i de nærmest følgende Aar stærk Fart i denne Bevægelse, og i det samlede Hoveri, der ydedes i Landet, var der meget snart sket en væsentlig Indskrænkning.

Mellem de Andragender om Hoveriet, der indkom til den første Stænderforsamling, er ogsaa enkelte fra Københavns Amt, Fra 60 Bønder under Ledreborg Gods er der saaledes et, hvori det hedder:

„Dette Arbejde er os meget byrdefuldt og bekosteligt, idet vi maa beholde flere Folk og Kreaturer, end som vi ellers behøver, helst i Høstens Tid, hvor vi som oftest for at passe Hoveriet maa lade vores egen Sæd blive tilbages paa Marken og undertiden i ustadig Vejr derved taber betydelig.

Da den til Hoveriet tillige forbundne megen Kørsel i Forbindelse med det os tilpligtede offentlige Arbejde undertrykker os ganske, vover vi underdanigst at ansøge den høje Stænderforsamling om at bevirke os Fritagelse for ommeldte os paaliggende Hoveri i Arbejde in natura mod at erlægge en efter vores Gaardes Drift passende Betaling i Penge, ved hvilken Fritagelse vi vil kunne overkomme baade at dyrke og behandle vore egne Jorder og bedre svare de kongelige Skatter og offentlige Præstationer samt for vores Slid og Slæb vente for

os og Familien at gaa en blidere Fremtid i Møde og tillige fremvirke en bedre Avlsdrift til Gavn for Almenvæsenet."

De mange Adresser, over 100 i Tallet, gik alle ud paa, at det utaalelige og skadelige Hoveri burde ophæves mod en „billig" („nogenlunde billig, „passende" eller „moderat") Erstatning, idet Stænderforsamlingen skulde foranledige Statsmagtens direkte Indgriben paa dette Omraade. Ved denne Ordning vilde der blive lagt Tvang paa Godsejerne og skabt Lettelse for Bønderne — saaledes som det faktisk var sket paa afgørende Punkter ved de store Landboreformer — men den raadende Aand var imidlertid nu en anden i Danmark, man var blevet langt mere bange for at krænke Ejendomsretten. Drewsen paatog sig at fremføre Hoveriafløsningssagen, men paa een Betingelse; som han selv skriver til Collin: „først da Gemytterne var blevet rolige, først da fuld Betaling og ingen Tvang mod Godsejerne var mig tilstaaet, erklærede jeg mig villig til at tale og skrive om Sagen; indtil da viste jeg ethvert Forsøg fra mig". Forsamlingens Bønder sad tavse under de Forhandlinger, Drewsen fik rejst; de vilde have foretrukket en Tvangsafløsning; Tutein hævdede, at Bondestandens Tanke herom forsinkede Overenskomster om Afløsning, og vilde derfor have en Bekendtgørelse fra Regeringen om, at Hoveriets Afskaffelse nødvendigvis maatte ske gennem frie Aftaler. Forsamlingen vedtog en Henvendelse til Regeringen i denne Retning samt i det hele om at interessere sig for Hoveriafløsningen og nedlægge et Forbud imod, at nogen hoverifri Gaard atter blev hoveriagtig. En kgl. „Plakat" af 9. Marts 1838 fastslog baade dette sidste og Principet om det absolut nødvendige i „mindelig Overenskomst" mellem Fæster og Godsejer om det Pengevederlag, der ved Bortfald af Hoveri maatte træde i dets Sted, det samme Vederlag, som altsaa Godsejerne fra nu af — efter den samtidig udstedte Forordning om „Retsforholdet" — skulde have Lov til i fornødent Fald at pante Fæsteren for. Det er jo meget muligt, at den nævnte „Plakat", ved at borttage Illusioner hos Bondestanden, har givet ogsaa sit Stød til Fremgang i Hoveriafløsningen.

Ligeledes Spørgsmaalet om Godsejerens Jagtret paa Fæstegodset drøges frem paa privat Initiativ, ejendommeligt nok gennem en Købstadrepræsentant (J. Sidenius fra Nykøbing F.).

Der var efter den bestaaende Lovgivning ingen Ret for Fæsteren til at værge sig eller kræve Erstatning hverken for Skade ved selve Jagten eller for den meget betydelige Ødelæggelse, som alene Vildtet kunde foraarsage. Sidenius skildrer i sit Forslag til Forsamlingen, hvorledes Fæstebondens Sæd ædes og nedtrædes af Dyrene, hans Frugttræer søndergnaves af Harer, hans Gæs ædes af Ræve, hans Høns tages af Rovfugle. Om Efteraaret nedtrædes hans Sæd af Skytten med hans Hest og Hunde, medens hans egen Hund bliver skudt, hvis den ikke holdes i Lænke — og alt dette blot af Hensyn til Hærremandens Fornøjelse ved at jage og skyde et Dyr, en Hare eller den Ræv, der maaske i Forvejen har bidt den fattige Bondes Gaaseflok. Forsamlingens Godsejere glemte imidlertid ikke at hævde kraftigt, at ogsaa Jagtretten var en Slags ukrænkelig Ejendomsret; kun en Bonde, Hans Christensen fra Vejstrup paa Fyn, talte for en radikal Reform, og Forsamlingens Andragende til Regeringen i denne Sag foreslog blot i meget almindelige Vendinger Udarbejdelse af en ny Jagtlovgivning med lidt større Hensyntagen til Fæsterne.

Drewsen tog sig ikke blot af Sagen om Hoveriafløsning, men rejste med stor Energi tillige Angreb paa det saakaldte „offentlige Hoveri”.

Først førte han Spørgsmaalet frem om „Frirejserne”, de Kørsler, som Indehaverne af upriviligeret Hartkorn, men ogsaa kun de, var forpligtede til at foretage i allehaande Ærinde for Staten eller Amtet. Disse „Kongerejser” og „Amtsrejser” var i denne Tid uden Jernbaner meget besværlige for Bondestanden, og Kongerejserne var det ganske særlig i Københavns Amt, hvor navnlig Militærvæsenet krævede mange Befordringer ved Hjælp af Bondens Vogne, Heste og Mandskab. Drastisk skildrer Drewsen, hvor meget Bonden skal transportere: høje Personer og deres Suitter, høje Embedsmænd og Vejpikører, Generaler og Korporaler, Tjenere og Køkkentøj, gejstlige og civile Embedsmænd, Doktorer og Jordemødre, Landmaalere og Løsgængere, Betlere og Tyve, Slaver og Arrestanter, Mundering og Armatur, Koste og Kosteskafter”. Fra alle Sider lyder det Raab: Bonde, spænd for! Københavns Amt alene kører hvert Aar i Frirejser saa langt som flere Gange Jorden rundt ved Ækvator. Gamle Drewsen

fra Strandmøllen var en politisk og agitatorisk Natur, der forstod at stille en Sag op, saaledes at den gjorde Indtryk.

Forsamlingen vedtog et Andragende til Regeringen om at afløse Frirejserne med Pengeafgift, men forkastede i sin Ærbøddighed for velerhvervede Rettigheder den Tanke, at det privilegerede Hartkorn, der havde været fritaget for Rejserne, skulde yde noget Bidrag til deres Afløsning.

Kort efter stillede Drewsen Forslag om Afløsning af en anden Side af Bøndergaardenes offentlige Hoveri: Arbejdet ved Anlæggelse af de nye Landeveje. Ogsaa her fik han Tilslutning fra Forsamlingen, men ogsaa her udtalte den sig imod, at det privilegerede Hartkorn skulde være med til at bære Afløsningssummen. Ejendomsrettens Ukrænkkelighed, der skulde blive fastslaaet i Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1849, følte af den første Stænderforsamling i høj Grad som en uskreven Grundlov, og det næsten uden Hensyn til Almenvellet.

„Frirejserne”s Afløsning skulde blive gennemført i Stændertiden, men først efter nogle Aars Forløb.

Modsat de nævnte Landbospørgsmaal kunde et Udkast fra Regeringen om Ændring i Testamentereglerne for Selvejerbønder nok fremkalde en interesseret Drøftelse, men ikke dybere Uoverensstemmelser. Et Forslag fra det gejstlige Medlem Provst Birch om Forbedringer i Landsbyskolelærernes Kaar tog Forsamlingen paa med Velvilje, og den vedtog et Andragende herom til Regeringen. Folkeoplysningens Tarv laa den ogsaa paa Sinde.

Stænderforsamlingen var traadt sammen 1. Oktober 1835, og den opløstes 26. Februar 1836. Dens Drøftelser havde altsaa strakt sig over næsten 5 Maaneder; de havde været dygtige og grundige, de havde afspejlet Tidens Krav og Tidens Kaar. Et Ekko af dem blev for en væsentlig Del de Forhandlinger, som derefter skulde finde Sted i Viborg Stænder, som traadte sammen for første Gang i April 1836.

Den første Stænderforsamling i Roskilde blev en smuk Indledning til det parlamentariske Liv i Danmark.
